

MARINA MILIĆEVIĆ BRADAČ

DESERTUM IN PELAGO

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790350.9>

Od kasne antike, pa tijekom srednjega vijeka, pustinjaci se povlače na otoke, otočiće i hridi tražeći isposnički život. To je naročito prisutno u zapadnoj Europi, gdje su redovnici silno željeli oponašati uzor pustinjaka s istoka, ali kako u njihovom okolišu nije bilo nepregledne pješčane pustinje, odlazili su na nepreglednu morsku pustinju – u ocean, na otočiće da tu budu bliže Bogu. Poznati su nam mnogi takvi samostani nastali na otočićima, od kojih je sigurno najslavniji Skellig Michael uz obalu Irske.

Ključne riječi: otoci, pustinjaci, anahoreti, desertum in pelago, pustinja u moru

Tema je pustinjaštva golema i ne možemo je ovdje sveobuhvatno prikazati.¹ Ograničit ćemo se na samo jedan specifičan oblik pustinjaštva, koji se razvija na zapadu i koji smo opisali kao *desertum in pelago*, a riječ je o monasima koji su se povlačili na puste otoke i otočiće, nastojeći na njima doseći ona iskustva koja su njihovi prethodnici na istoku stjecali u pustinji.

Monaštvo je na zapad došlo s istoka i razvija se od druge polovice 4. st. Spoznaje o egipatskim pustinjacima donijeli su putnici i hodočasnici i te su priče potakle mnoge na zapadu da ih oponašaju. Prostorno povlačenje od ljudi i naselja (*anachoresis*) postaje novi ideal. Posebno je veliki utjecaj imao prijevod *Života sv. Antuna* na latinski, načinjen nakon njegove smrti (357./8.) i onda drugi prijevod istog životopisa koji je načinio Evagrije iz Antiohije 374. g. Nakon toga uslijedili su Jeronimovi *Životi monaha* i tako je krenulo. Budući da na zapadu nije bilo velikih pustinja kao na istoku, ovdašnji su monasi mogli birati između planina, šuma i beskrajnog mora, koje je i samo nalikovalo na pustinju i onako, kako u pustinjama postoje oaze u kojima je moguć život, tako su na moru postojali otoci.² More je inače imalo važnu metaforičku ulogu za kršćanske pisce, naročito kad opisuju Crkvu.³ Grgur Nazijanski tako, krajem 4. st., daje ideju da je Bog kao neograničeno more supstance (Nazianzenus, *Oratio*, 38.7; *Patrologia Graeca* 36, 317).⁴ More je mjesto velikih iskušenja, nevolja i muka, a izolacija otoka stvara fizički okoliš za duhovnu izolaciju.⁵ Otoci i otočići, *desertae insulae*, mjesta rubne egzistencije postaju boravišta ranih svetaca, no uz predodžbu o kontemplaciji ide još jedna predodžba ranog srednjega vijeka, a ta je da se i Sotona voli naseliti na pustim otocima, zajedno sa svojim čudovištima, pa to predstavlja još jedan izazov za svece koji onamo odlaze.⁶

¹ Na početku želim zahvaliti dr. sc. Heleni Tomas i Filipu Budiću na pomoći prilikom pisanja ovog rada.

² Goehring 1993, 282–285; Maraval 2005, 79–80; Smith 2012, 281; Beck 2016, 101.

³ Gautier Dalché 1986, 218–219.

⁴ McGinn 1994, 158–159, n. 11.

⁵ Beck 2016, 99.

⁶ Graf 1890, 171–172; Traina 1986, 123; Zucca 2000, 63.

Takvu težnju za osamom možda je najbolje opisao Jeronim u životopisu sv. Hilariona, čija je slava na istoku postajala sve veća i koga su mnogi tražili, pa je odlučio da će otploviti na neki osamljeni otok i tako se sakriti (Hieronymus, *Vita Hilarii* 23.7).⁷

Kako je takvih pustinjača i pustinjača na otocima bilo sve više, njihova slava je rasla, pa je biskup Euherije iz Lyona početkom 5. st. sastavio *De laude eremi*, vjerojatno najpoznatiji spis o pustinjaštvu na zapadu. U tom djelu on prati cijelu povijest pustinjaštva, od Mojsija i lutanja kroz pustinju do svojih dana. Njegova je osnovna ideja da je jedini put da se dosegne Raj kroz iskustvo u pustinji. Isto tako on donosi i ideju unutarnje pustinje, metaforu duše koja je oslobođena svjetovnih misli i potpuno posvećena postizanju Raja.⁸

Naš najraniji primjer povlačenja na pusti otok legenda je o sv. Ivanu koji je na Patmosu u jednoj pećini pisao *Otkrivenje* (*Otkr.* 1, 9): *Ja, Ivan, brat vaš i sudionik nevolje, kraljevstva i ustrajnosti u Isusu, bijah zbog riječi Božje i zbog Isusova svjedočanstva na otoku zvanom Patmos.*⁹ To je moralo biti oko 95. g. Legenda se ne može povijesno potvrditi, a i samostan sv. Ivana na Patmosu osnovao je Sv. Kristodul iz Bitinije 1088. g. Kaže se da ga je osnovao na mjestu hrama Artemide čiju je statu uništio, kao da nije bilo ničega između poganskog hrama i samostana iz 11. st.¹⁰ Ne znamo ni koliko je legenda utjecala na kasnije poduhvate raznih otaca da odlaze na puste otoke. Tako naš najraniji podatak ne pripada zapravo u historijske činjenice.

Idući podatak koji imamo odnosi se na sv. Pahomija (298. – 348.) koji je, zajedno s velikim brojem pratilaca, u prvoj polovici 4. st. osnovao samostan na otoku Tabenna (ili Tabennisi) na Nilu (Sozomen, *Hist. Eccl.* 3.113–114).¹¹ Iako taj položaj još nije arheološki lociran, to je vrlo rani podatak o historijskoj pustinji na otoku, doduše ne na moru, nego na Nilu. Ali kako je pustinjački pokret počeo u Egiptu i kako je istočna pustinja, između Nila i Crvenog mora, bila puna eremita, nije čudo da je otok na Nilu odabran kao mjesto višestrukog odvajanja od svijeta, s jedne strane kao potpuna izolacija, a s druge što je idealni otok slovio kao mjesto utopijske egzistencije u tadašnjoj predodžbi.¹²

Utjecaj se očito širio jer nam sveti Jeronim (*Epist.* 3.4.13–14) kaže da je pustinjač imenom *Bonnosus* otišao na jedan otok u Jadranskom moru, negdje oko 370. g.¹³ Kad smo već kod Jadrana, spomenimo da je samostan Santa Maria di Tremiti na Tremitima idealan primjer takve pustinje.

⁷ Traina 1986, 124.

⁸ McGinn 1994, 160–161. *Sancti Eucherii Lugdunensis episcopi, De laude eremi ad Hilarium Lirinensem presbyterum, epistola seu libellus*, 1: *Magno tu quidem animo egressus dudum de domo tua, et de cognatione tua, usque in mare magnum recedentia eremi secreta penetraveras; majore tamen virtute repetita est a te eremus quam petita*, *Patrologia Latina* 50, 701.

⁹ *Biblija, Stari i Novi zavjet*, J. Kaštelan – B. Duda (ur.), Örebro (Švedska) 1974.

¹⁰ Cook 1940, 985–986; Yarla Luaces 1995, 75–76; Nikitaras 2016, 14 i d.

¹¹ *Hermiae Sozomeni Salamini Ecclesiastica Historia*, Henrico Valesio interprete, *Patrologia Graeca* 67, 1073–1076.

¹² Merrills 2004, 231–232.

¹³ Pricoco 1978, 26; Delaplace 1992, 982, n. 4; Maraval 2005, 80. Jeronim u pismu detaljno opisuje način života Bonosa na otočiću i njegovo približavanje Bogu kroz te patnje: *Eno mladić, koji je sa mnom izučio plemenite svjetovne nauke, koji bijaše vrlo bogat i među vrsnicima osobito čašćen, ostavi mater, sestru i premiloga svoga rođenog brata, pa kao neki novi naseljenik raja, nastani se na otoku, što oko njega buči more i ladjama pogibeljan, a strašila su mu šiljasti grebeni, goli krš i samoća. Nema ondje nikakva težaka, nikakva kaludjera...* (*Izabrane poslanice sv. Jeronima*, preveo i izvornim bilježkama popratio o. I. Marković, I–II, Zagreb 1908, I, 15 i d.). Usporedi također poslanicu sv. Jeronima (LVII. Julijanu): *Ti gradiš manastire i izdržavaš veliki broj svetih po dalmatinskim otocima* (prev. o. I. Marković, *ibid.*); po drugom brojenju *Ep. CXVIII: Exstruis monasteria et multus a te per insulas Dalmatiae sanctorum numerus sustentatur*, *Patrologia Latina* 22 (*Epistolae Secundum Ordinem Temporum Distributae*), col. 965.

Na žalost, naši podaci o samostanu potječu tek iz 11. st., sačuvani u kronici iz 13. st., pa ne znamo što je bilo prije i ima li kakva traga kasnoantičkom boravku na tom položaju.¹⁴

Najvažniji topografski podatak ipak dolazi iz Egejskog mora. Od renesansnih izolarija do modernih pilota, po cijelim Sporadima i Kikladima pojavljuju se otoci, otočići i školji imenom Kalojero. Ime se u modernom grčkom prevodi kao „dobri otac“ ili „lijepi otac“, latinski *bonus senex*, a onda preneseno „monah“ (usp. srpski „kaluđer“). Riječ je o otočićima na kojima je neka kapelica ili boravište pustinjaka, ali se ime davalo i hridima koje su izgledom podsjećale na monaha s kapuljačom koji stoji usred mora. Takve su hridi uvijek opasne za pomorce koji se u oluji razbiju o njih, pa je antifrazom, ime počelo označavati i veliku opasnost na moru.¹⁵ Ne možemo ne primijetiti da ova hrid Kalojero veoma podsjeća na opis otočića pustinjaka Bonosa u Jadranu koji nam je ostavio sv. Jeronim (vidi bilješku 13). Već prvi značajniji opis otoka u Egejskome moru u renesansi, onaj Christophora Buondelmontija iz 1420. g.,¹⁶ spominje dva otočića imenom *Caloierus* (br. 29 i br. 44). Kaže da je između Hija i Andra (br. 29) jedna visoka stijena zvana *Caloerus*, što znači *bonus senex*, po antifrazi, jer je to vrlo zla stijena koja prijete svim putnicima. Druga stijena morala bi stršati sama usred mora, na pogledu južno od Kosa (br. 44), odnosno između Amorga i Kosa.¹⁷ Kasnije će se stijena naći kod Henrika Martela Germana (Henricus Martellus Germanus, *Insularium illustratum*) na prijelazu 15. na 16. st.¹⁸ Bartolomeo dalli Sonetti (*Isolario*, tiskan u Venecija oko 1485. g.) spominje također Kalojero kod Kosa. On kaže da su tu nekoć bili monasi u crkvi na vrhu stijene i tako su na visini hvalili Boga. Imali su i čamac koji su iz mora podizali jednom napravom. A jedna njegova karta prikazuje i Kalojero kraj Andra.¹⁹ Otočić nije preskočio ni Benedetto Bordone (*Isolario*, prvi put objavljen 1528. g.).²⁰ On dodaje podatak da se nalazi 20 milja zapadno od Nisira (Nisyros).²¹ Olaus Magnus pak ima u svom djelu iz 1539. g. cijelo poglavlje naslovljeno *De rupe Monachi marini*, ali ne u Egejskome moru, nego u Skandinaviji južno od otoka Feroe. Kao da je takva „monaška hrid“ bila zapravo nužan dio svakog mora, kao da je postavljena od Boga da bi ga se slavilo.²² Zbog opsega ovog teksta moramo preskočiti cijeli niz izolarija koji spominju našu hrid, sve do 18. st. i divovskog geografskog rječnika koji je sastavio Bruzen de la Martinière.²³ Prva natuknica „Caloger“ kaže vidi „Caloyer“, a s. v. Caloyer (le), veli (vol. 2, 86–87): *ce mot qui signifie dans le Levant un Moine Grec a été donné à plusieurs Isles de l'Archipel, où il y avoit un Hermitage*. I onda donosi devet otoka i rtova s tim imenom: 1. koji se nalazi 12 milja od Amorga i uza nj dodaje da su se tamo povlačili ljudi koji su tražili pustinju gdje će provesti povučen i pokajnički život; 2. koji se nalazi po sredini Andra na kojem je samo jedan pustinjak; 3. istočno od rta kojim završava

¹⁴ McClendon 1984, 5–19.

¹⁵ Lestringant 2002, 63–66.

¹⁶ E. Legrand, *Description des îles de l'archipel grec (1420) par Christophe Buondelmonti*, Paris, Ernest Leroux Éditeur, 1897. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5439459k> (pristupljeno 16.02.2018.).

¹⁷ Allen 1977, 55–57, 65; Lestringant 2002, 62–66, 71, 80–84.

¹⁸ Allen 1977, 59; Lestringant 2002, 66.

¹⁹ Allen 1977, 57–59; Lestringant 2002, 66.

²⁰ Benedetto Bordone, *Isolario, nel qual si ragiona di tutte l'Isole del mondo, con li lor nomi antichi & moderni, historie, favole & modi del loro vivere, & c., con la gionta del Monte del Oro novamente ritrovato*, Venezia, N. Zoppino, 1534. <http://archive.org/details/hin-well-all-00001957-001> (pristupljeno 02.09.2016.).

²¹ Allen 1977, 59.

²² Lestringant 2002, 68; Olaus Magnus, *Historia de gentibus Septentrionalibus autore Olao Magno Gotho Archiepiscopo Upsalensi*, Roma, Giovanni M. Viotto, 1555.

²³ Bruzen de la Martinière, *Le grand Dictionnaire Géographique et critique*, tome second, second partie, C, La Haye, P. Gosse & P. do Hondt, Amsterdam, Herm. Uitwerf & Franç. Changuion, Rotterdam, Jean Daneil Beman, 1730.

Negrepont (Eubeja) jedan je školj tog imena; 4. otočić blizu Tinososa i tu su dva pustinjaka; 5. nije otok nego pustinjački samostan u Maloj Aziji; 6. otočić jugozapadno i južno od Policandra, 5 milja u opsegu i na njemu žive samo ptice i jeleni; 7. otočić sjeverozapadno od Lerijske, i tu je jedan pustinjački; 8. pusti školj na zapadnoj obali otoka Nixia; 9. otočić u sredini Dromije, s jednim samostanom i crkvom u kojoj su tri ili četiri grčka monaha. Grci danas smatraju da je izvorni Kalojero onaj kraj Andra,²⁴ ali pilot Sredozemnog mora donosi cijeli niz otočića i hridi tog imena.²⁵

Ako se pomaknemo prema sjevernoj Africi, naći ćemo također na primjer svetog Fulgencija, koji je bio biskup Ruspe od 502. do 532. g. Njegov životopis nastao je nakon 530. g. i u njemu stoji da je on u više navrata pokušao živjeti pustinjački, ali bez uspjeha, no godinu dana prije smrti napustio je sve crkvene dužnosti i, u pratnji nekoliko braće, otišao je na otok Kerkinu (Kerkennah, Île Chergui, uz obalu Tunisa). Ondje je naredio da se sagradi samostan, a sam je na otoku trapio tijelo i plakao pred licem Boga.²⁶

Na pravcu od sjeverne Afrike prema Tirenskomu moru imamo jedan zanimljiv podatak o otoku Lampedusi, doduše ne iz ranog srednjega vijeka, ali vrijedan spomena. U *Životu svetog Luja* Joenville pripovijeda da su se, ploveći iz Svete zemlje prema Francuskoj, zaustavili na otoku Lampedusa. Tu su naišli na boravište koje su nekoć bili uredili neki pustinjaci i pored njega kapelicu. Našli su i dva polu raspadnuta tijela, vjerojatno pustinjaka koji su tu živjeli. Kad su se spremali otići, jedan od mornara nije se pojavio i svi su pomislili da je odlučio ostati na otoku kao pustinjački pa su mu ostavili tri vreće dvopeka na obali da bi imao od čega živjeti.²⁷

Ulazeći u Tirensko more susrećemo se s otocima koji su još od rimskog carskog vremena imali važnu ulogu kao mjesta osame, progonstva, nasilne smrti i smrti od gladi. Najslavniji primjer je Pandatarija (danas Palmirola) uz obalu Kampanije, sjeverozapadno od Ischije, tradicionalno mjesto progonstva u rimskim carskim obiteljima. Prema Strabonu (5. p. 233), Svetoniju (*Aug.* 65; *Tib.* 53) i Pliniju (*NH* 3. c. 6) onamo je August prognao svoju kćer Juliju, Tiberije je prognao Agripinu Stariju i tu je i umorena glađu. Tu je završila i Neronova žena Oktavija (*Tac. Ann.* 14.63; *Sen. Oct.* 972), a i Vespazijanova nećakinja Domicila (*Domitilla*) (*Dio Cass.* 67.14.2). Takva predodžba otoka koji je opasan za svakoga tko onamo bude bačen, morala je imati utjecaja i u kasnoj antici, kad su ispovnici namjerno tražili takva mjesta da bi ondje dostizali Boga, kao da su vjerovali da je Bog jači i od takvih zloglasnih i opasnih mjesta progonstva.²⁸ Okoliš uz Napuljski zaljev davao je mnogo povoda takvim stavovima. Tako Grgur Veliki pripovijeda o nekom pustinjaku na Liparima koji je tvrdio da je vidio papu Ivana i Simaha kako bacaju dušu Teodorika u grotlo vulkana (otok Vulcano).²⁹

²⁴ Allen 1977, 68. Kod ovih lokacija, koje je Bruzen de la Martinière sve skupio, primjećuje se da se većina njih poklapa s pretpostavljenim lokacijama mitoloških opakih Girskih stijena na kojima je poginuo Ajant Mali, vraćajući se iz Troje (M. Miličević Bradač, "Oluja kod Girskih stijena i smrt Ajanta Malog", *Archaeologia Adriatica*, u tisku).

²⁵ Pilot Sredozemnog mora (*Mediterranean Pilot*, vol. IV, Grčka) donosi cijeli niz toponima Kalóyeri / Kalóyero izuzetno opasni Ifaloi Kaloyeroi kraj Krete, blizu Ierapetre (Chart 1555, Ierapetra, *Pilot IV*, 1955, 47); hridi u zaljevu Xili (Chart 1436, ibid. 82); Vrakhoi Kaloyeroi kraj otoka Mela (Chart 2051, ibid. 149); Kaloyeroi uz Tinos (Charts 1815 i 1820, ibid. 208); Megalos Kaloyeros kraj Androsa (Chart 2682, ibid. 215); Mikros Kaloyeros kraj Androsa (Chart 2682, ibid. 215–216); Nisis Kaloyeros kraj Sikinosa (Chart 2753, ibid. 173); Nisis Kaloyiros ispod Lamije (Chart 1521, ibid. 246); otočić Koca (Kaloyeri) u maloazijskom zaljevu Hisarönü körfezi (Chart 1604, ibid. 355); Vrakhoi Kaloyeroi kraj Hiosa, blizu otoka Psara (ibid. 418); Vrakhos Kaloyeros kraj Lezbosa (Chart 1664, ibid. 461).

²⁶ Leyser 2006, 127. *Sancti Fulgentii episcopi Ruspensis vita, a quodam ejus discipulo conscripta ad Felicianum episcopum sancti Fulgentii successorem*, *Patrologia Latina* 65, 117 i d.

²⁷ Citirano kod Le Goff 1974, 229.

²⁸ Bruzen de la Martinière VI, 1736, 43; Scherling 1949.

²⁹ Citirano kod Graf 1890, 289.

Slične su se legende isplele o otočićima ispred samog Napulja. Beda Časni (*Hist. Eccl.* 4.1) spominje *Monasterium Niridanum* u Kampaniji, koji nije ubiciran, ali se pretpostavlja da se nalazio na otočiću Nisida, vrlo blizu Pozzuolija.³⁰ Taj otok, poznat u antici kao *Nesis* spominje se u antičkim izvorima (Cic. *Ad Att.* 16.1; Plin. *NH* 19.8, 146 – preporučuje šparoge s otoka).³¹

Život sv. Patricije (živjela je u 7. st. pod Konstantom II.) kaže da je more sveticu, koja je bila na putovanju brodom, odnijelo *ad Neapolitanas oras* i, budući da joj se bližila smrt, odnijeli su je na otočić gdje se nalazilo tijelo našega Gospodina, pa je mjesto i crkva nosilo ime *Salvator* (§7, p. 216). Otok bi postao poznat kao *Insula Salvatoris*. Drugo je pitanje kako ga identificirati. Neki su mislili da je riječ o otoku Megaris, mjestu normanske utvrde Castello dell'Ovo, koji je danas dio grada Napulja zvan Pizzofalcone.³² U *Životu nadbiskupa Napulja Atanazija* (9. st.) spominju se „monasi na otoku Spasitelja“.³³ U međuvremenu su neki Spasiteljev otok pak izjednačili s Nisidom, što je manje vjerojatno. Ovdje se može citirati pjesma na srednjoirskom jeziku *Mochen, mochen, o Brénaid* (Dobro došao, dobro došao, Brendane), koja je sačuvana u *Book of Leinster* iz 11. st. Pjesma je dobrodošlica nekome, sv. Brendanu ili nekom kralju, koji se vraća s hodočašća iz Rima, Svete Zemlje i, u konačnici, čak iz Taprobane (danas Šri Lanka).³⁴ Kitica broj 7 kaže: *Odsjeo si u domovima Grka, došao si s dvanaest ljudi, vidio si mnoge otoke oko Otoka Spasitelja (Inis Salutóris)*.³⁵ Misli se da se i ovaj navod odnosi na otočić Megaris u Napuljskom zaljevu (iako je bilo prijedloga i da je riječ o Patmosu) i ako se prihvati da je to monastičko mjesto, lako je mogao privući svece da su tu zaustave.³⁶

Ploveći sjevernije Tirenskim morem, nećemo naći mnogo malih otoka, ali njihov ograničeni broj ušao je u povijest ranih svetaca. Jedan od njih je Gorgona, stjenovit vulkanski otočić strmih obala. Upravo idealan za pustinjački život. Informacije o pustinjaku na Gorgoni pak, dolaze nam od poganina Rutilija Namacijana, kojemu taj način života nije bio nimalo simpatičan. On je napisao pjesmu *O povratku (De reditu suo)*³⁷ u kojoj je opisao put kojim je plovio do Galije, pa ga je put nanio i pored Gorgone. Na Gorgoni je jedan njegov mladi zemljak izabrao „živu smrt“, poludio je i napustio svijet da bi otišao u „praznovjerno progonstvo“.³⁸ Neuhranjen i prljav svom je tijelu okrutan tiranin. S neskrivenim gađenjem on ove pustinjake opisuje kao luđake.³⁹

³⁰ *Bedae Venerabilis presbyteri Anglo-Saxonis Historia Ecclesiastica*, Patrologia Latina 95, 171–172.

³¹ Poole 1921, 541–542.

³² Poole 1921, 542.

³³ *Quasi convivium monachis insulae Salvatoris exhibiturus... In eandem ascendit insulam*, LXV (Citirano kod Poole 1921, 543.).

³⁴ Breeze 2007, 101–102.

³⁵ *I trebaid Gréc ro gobais,
dib feraib déc dochúadais
is mór n-insi ro fhégais
im Insi Salutóris.*
(Citirano kod Breeze 2007, 102.).

³⁶ Clancy 2006, 39 i n. 18; Breeze 2007, 104–105.

³⁷ Rutilii Claudii Namatiani, *De reditu suo, Libri duo. The Home-Coming of Rutilius Claudius Namatianus from rome to Gaul in the Year 416 A.D.*, edited by Charles Haines Keene, translated by George F. Savage-Armstrong, London, George Bell & Sons, 1907.

³⁸ 517–518: *aversor scopulos, damni monumenta recentis; / perditus hic vivo funere civis erat.*
521–524: *impulsus furiis homines terrasque reliquit / et turpem latebram credulus exul adit. / infelix putat illuvie caelestia pasci / seque premit laesis saevior ipse deis.*

³⁹ Lecoy de la Marche 1895, 148; Pricoco 1978, 27; Weiss 1988, 339; Delaplace 1992, 982, n. 4; Amiotti 1994, 280–281.

Nedaleko Gorgone nalazi se otok Capraria i opet nam je izvor o pustinjacima na njemu Rutilije Namacijan (*De reditu suo*, 1. 440–448). On ne bira riječi: to je *prljavi otočić napunjen muškarcima koji bježe od svjetlosti*, a spominje i da je jedan njegov rođak otišao onamo da se pridruži *ludoriji poremećenog uma*.⁴⁰

Od ovdašnjih pustinjačkih otoka najveća slava pak, pripada otoku Gallenaria (ili Gallinaria, nazvan zbog obilja divljih ptica koje su se ondje nalazile, a bio je i prepun zmija, danas se zove Isola d'Albenga) ispred Albenge u Liguriji, zato jer je ondje sam sveti Martin neko vrijeme bio pustinjač. Sulpicije Sever u njegovom životopisu (6) prenosi da se bio povukao na Gallenariju i da je ondje živio krajnje asketski, do te mjere da je odlučio živjeti samo od trave. Tako je progutao i crni kukurijek, ne znajući što je i gotovo je umro. Spasila ga je snaga molitve. Godine 360. napušta otok.⁴¹

Istočnjački tip pustinjaštva stigao je u Galiju u 4. st., a u 5. st. Ivan Kasijan⁴² širi ideje egipatskog monasticizma po Galiji i postavlja dostignuća ranih asketa kao temelj pravila samostanskog života, no taj se model uskoro napušta pod utjecajem teologije sv. Augustina. Ipak, sklonost odlasku na otoke ostaje i dalje, iako se veće zajednice pustinjaka u 7. st. počinju organizirati prema Benediktovu *Pravilu*, a i nekim drugim pravilima.⁴³

U južnoj Galiji nema slavnijeg i uglednijeg primjera ovog razvoja, nego što je pustinja na otocima Lérins ispred Cannesa. Pustinjaci s Lérinsa bili su slavni ljudi svog vremena i uglavnom sveci. Samostan je osnovao sv. Honorat (*Honoratus*) na otočiću koji danas nosi njegovo ime St. Honorat,⁴⁴ vjerojatno oko 410. g. (Hilarius, *Vita Honorati*, 14.2).⁴⁵ Čini se da je Honorat to učinio protiv volje svoje obitelji.⁴⁶ Redovnici su taj kameniti i pusti otok, radom svojih ruku, pretvorili u rajski vrt, podržavajući Augustinovu teologiju,⁴⁷ iako znamo da su ovi pustinjaci imali uvida u pravila sv. Bazilija (*Regula Basilii*), ista ona koja je poznavao i Ivan Kasijan, preko latinskog prijevođa.⁴⁸ Tako su stvorili neku vrstu kompromisa između pustinjaštva i cenobitizma.⁴⁹ Prvi pustinjaci na Lérinsu bili su slavni i rođaci između sebe: Honorat je bio rođak Hilarija, a Vincent i Lupo bili su braća, s tim da je Lupo bio svojta Hilariju.⁵⁰ Onda su došli Euherije i sin mu Salonin, zajedno s Veranijem.⁵¹ Većina su njih postali poslije biskupi važnih središta u Galiji.⁵² Druga njihova odlika

⁴⁰ Amiotti 1994, 277–279; Leyser 2006, 120; 1. 439–443: *Processu pelagi iam se Capraria tollit. / Squalet lucifugus insula plena viris. / Ipsi se monachos Graio cognomine dicunt, / Quod soli nullo vivere teste volunt.*

⁴¹ Lecoy de la Marche 1895, 148–149; Weiss 1988, 338–339; Amiotti 1994, 276; Merrills 2004, 231, n. 48. *Sulpicii Severi De Vita Beati Martini, Liber unus*, Patrologia Latina 20, 164: *Cedendum itaque tempori arbitratus, ad insulam Gallinariam nomine secessit... Hic aliquamdiu radicibus vixit herbarum: quo tempore helleborum, venenatum, ut ferunt, gramm in cibum sumpsit; sed cum vim veneni in se grassantis vicina iam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit, statimque omnis dolor fugatus est.*

⁴² *Joannis Cassiani abbatis Massiliensis De Coenobiorum Institutis Libri duodecim*, Patrologia Latina 49, 49, 53–476.

⁴³ J. J. K. 1882, 26; O'Donnell 1981, 53–54; Guelphe 1986, 294; Delaplace 1992, 984–985; Leyser 2006, 113–114.

⁴⁴ Drugi otok, St. Marguerite, proslavio je Alexandre Dumas u romanu *Čovjek sa željeznom maskom*.

⁴⁵ *Sancti Hilarii Arelatensis episcopi Sermo de Vita S. Honorati, episcopi Arelatensis*, Patrologia Latina 50, 1249–1272.

⁴⁶ Woods 1993, 82, 85.

⁴⁷ J. J. K. 1882, 26–27; O'Donnell 1981, 54; Weiss 1988, 339–340; Delaplace 1992, 1023; Amiotti 1994, 276.

⁴⁸ Silvas 2002, 253.

⁴⁹ Weiss 1988, 345.

⁵⁰ Pricoco 1978, 40 i d.; Weiss 1988, 340; Clavel-Lévêque – Nouailhat 1990, 113.

⁵¹ Weiss 1988, 340.

⁵² Hilarije je bio biskup Arlesa, Honorat također, Maksim Rieza, kao i Faust, Euherije biskup Lyona, Salonin Genève, Veranije Vencea, Lupo Troyesa, Valerije Nice, Valerijan Cimieza (Weiss 1988, 342.).

bila je da su održali klasičnu kulturu tijekom cijelog 5. st., iako su grčke tekstove poznavali samo preko latinskih prijevoda.⁵³ Euherije je sastavio spis *De laude eremi* kao pohvalu života na ovom pustinjačkom otoku, 426. g., odnosno 430. ili 431. g., i tu ga smatra dostojnim egipatske pustinijske tradicije.⁵⁴ On kaže da mora štovati sva pustinijska mjesta obasjana pobožnima, ali Lérins posebno štuje jer prihvaća s dobrodošlicom one koji su izbačeni iz brodoloma olujnog svijeta.⁵⁵ Ideju takvog života možda je najbolje iskazao Vinko Lerinski (Vincent iz Lérinsa), na prijelazu 4. na 5. st., u svom djelu *Commonitorium*, gdje uspoređuje iskustva otoka s gužvom u gradu.⁵⁶

Cezarije iz Arlesa u 6. st. impresioniran je i otokom i duhom velikih prethodnika čija su djela poput planina koje se dižu u vis,⁵⁷ iako je, kažu, Cezarije bio istjeran s Lérinsa jer je imao poguban utjecaj na zajednicu.⁵⁸ Duhovni utjecaj Lérinsa osjećao se u dobrom dijelu Galije, a rasprava još nije završena je li otok bio centar teoloških i kulturnih studija ili je bio samo škola askeze, ne više od toga.⁵⁹ Nakon 6. st. malo je vijesti o Lérinsu. Znamo da je ponovo bio utjecajan u 11. st., da je u 13. st. imao posjede koji su išli sve do Barcelone i na sjever do Loire. Samostan je sekulariziran 1787. g., ali je obnovljen krajem 19. st. i danas ondje borave cisterciti.⁶⁰

Ako je negdje povlačenje u pustinju na otoku uhvatilo dubokog korijena, to je bilo u keltskim područjima. Keltski su asketi postali izuzetno slavni.⁶¹ Jedna je teorija da je to posljedica dobro poznate prakse iz poganskih vremena, kad su se otoci smatrali posebnim mjestom susreta s nadnaravnim.⁶² Najviše podataka iz sjeverne Galije imamo za otoke i otočiće uz obalu Bretanje od 5. do 7. st. Taj je period u Bretanji zvan „vrijeme svetaca“ i izvori su ih nabrojili bar 32.⁶³ Najveći broj pustinjaka naselio se na otocima u zaljevu Mont-Saint-Michel i u otočju Bréhat, zvanom i „morska Tebaida“.⁶⁴ Najslavniji bretonski svetac tog vremena je sv. Malo ili Machutus (živi ili na prijelazu 5. na 6. st., ili 6. na 7. st.), čija su čuda slična onima irskog sv. Brendana, a on je i plovio sa sv. Brendanom.⁶⁵ Takav jedan otok, čudesnog porijekla, na kojem je redovito molio, pojavljuje se i u njegovom životu. Dok je još bio dječak zaspao je na gomili algi, a kad se počela dizati plima došao je u smrtnu opasnost, no Bog je učinio da ta gomila naraste i postane otok. To su čudo promatrali sv. Brendan i ostali učenici i jedva su ga nagovorili da napusti svoj otok, ali se on tijekom

⁵³ Courcelle 1968, 409.

⁵⁴ Weiss 1988, 344; Leyser 2006, 119; Rapp 2006, 109.

⁵⁵ Eucherius, *De laude eremi*, 42: *Equidem cunctis eremi locis quae piorem illuminantur secessu, reverentiam debeo, praecipuo Lirinum [vulg. Lerinam] meam honore complectens, quae procellosi naufragiis mundi effusos, piissimis ulnis recepat venientes... Haec nunc habet sanctos senes illos qui divisio cellulis Aegyptios Patres Gallis nostris intulerunt.*

⁵⁶ Delaplace 1992, 982, n. 4. *Sancti Vincentii Lariniensis Commonitorium Primum*, *Patrologia Latina* 50, 638–639: *Locus autem, quod urbium frequentiam turbasque vitantes, remotioris villae et in ea secretum monasterii incolamus habitaculum, ubi absque magna distractione fieri possit illud quod conitur in psalmo: Vacate, inquit, et videte quoniam ego sum Dominus (Psal. 45); i: ...ut ibi depositis vanitatis ac superbiae flatibus, Christianae humilitatis sacrificio placantes Deum, non solum praesentis vitae naufragia, sed etiam futuri seculi incendia vitare possimus.*

⁵⁷ *Homilia* 25, citirano kod Malnory 1894, 5–6.

⁵⁸ Leyser 2006, 124–125. *Vita S. Caesarii episcopi auctoribus Cypriano, Firmino et Viventio episcopis*, *Patrologia Latina* 67, 1003–1004: zapravo se razbolio od tifusa, a opat je to iskoristio da ga vrati u Arles.

⁵⁹ Courcelle 1968, 379; Pricoco 1978, 59 i d.

⁶⁰ Weiss 1988, 351.

⁶¹ Gougaud 1928, 18.

⁶² Burn 1969, 2, 5–6.

⁶³ Tanguy 2004, 95.

⁶⁴ Tanguy 2004, 95.

⁶⁵ Milićević Bradač 2013, 37–40.

mladosti vraćao onamo svakog dana na molitvu. Danas se otok zove Rorea i nalazi se oko 5 km od Bristolskog kanala.⁶⁶ Onda je otišao na otok Cézembre, gdje je živio strašni zmaj i proždirao je monahe, a sv. Malo je učinio da zmaj nestane u moru i to je njegovo prvo bretonsko čudo.⁶⁷ Poslije je otišao na otok Aaron, koji je danas spojen s gradom St. Malo.

U 6. st. se i Paterno (*Paternus*) nastanio na otoku na području Avranchesa i njegov se ugled širio cijelim krajem. Kad mu se pridružio Skubilijon (*Scubillio*), osnovali su pustinju,⁶⁸ a životopis Paterna kaže da su to učinili zbog ljubavi prema samoći i da ondje, daleko od svijeta, budu najbliži Bogu.⁶⁹ Istom 6. st. pripada i sv. Frijard (*Friardus*) koji se povukao na *Insula Vindunitta* (otok na Brivetu blizu mora, sjeverno od Nantesa). Zajedno s njim bili su Sabaud (*Sabaudus*) i Sekundel (*Secundellus*). Otišli su onamo zato jer su vjerovali da ako Krist i njegova molitva nadjačavaju sve nevolje i sve opasnosti, očuvat će i njih od svakog zla ako budu duboko uronjeni u slavljenje Boga. Koliko god su ga molili da dođe s otoka i propovijeda ljudima koji su znali za njegovu svetost, nije se nikad pomakao.⁷⁰

Teško je u tekstu ograničenog opsega nabrojiti sve bretonske pustinje,⁷¹ recimo samo da je sv. Gurtiern došao na otok Groix, a tu je boravio i sv. Guénaël – ovaj je pak otišao na otok Tibbidy u Cornwallu, opisan kao surov, okružen hridima, vjetrovit, nedostojan ljudskog nastavanja i grozan u svakom pogledu: ukratko, idealan otočić za anahoreta,⁷² sv. Gildas živio je na otoku Houat;⁷³ sv. Pavao Aurelijan skrasio se na otoku Lampaul, a kad je posjetio otok Batz, odande je otjerao zmaja; sv. Maudez bio je na Île-Maudez, koji je prije toga očistio od otrovnih crva (sjetimo se Sotone i njegovih čudovišta koji se vole naseliti na pustim otocima); sv. Gudwal osnovao je samostan na otoku Locoal, a sahranjen je na otočiću Plec, vrlo blizu ovog; sv. Cadoc, jedan od velikih galskih svetaca 6./7. st. bio je na Île-Cado (blizu Morbihana).

Tradicija je nastavljena do u 11. st., kad imamo podatak da se Bernard de Tiron povukao na otok u otočju Chausey u zaljevu St. Malo. Kažu da je živio bez vatre, bez kruha i da je jeo samo travu i korijenje. Nije imao drugog zaklona osim pukotina u stijenama.⁷⁴ U 11. st. najslavniji bio je Anastazije, koji je prvo bio monah na Mont-Saint-Michel, a onda je otišao na otok Tombelaine (poslije je odatle otišao u Pirineje).⁷⁵

Na zapadu ova je tradicija uhvatila traga i u svetačkim legendama na Iberskom poluotoku, ali i u viteškim romanima. Tako nalazimo sv. Amara (ili Maura), i kod Portugalaca i kod Kastiljanaca,

⁶⁶ Lot 1907, 35–36.

⁶⁷ Tanguy 2004, 105–106.

⁶⁸ Delaplace 1992, 986–987, 1024.

⁶⁹ *Venantii Fortunati Vita Sancti Paterni, episcopi Abrincensis*, *Patrologia Latina* 88, 487–498. Col. 489: *cum Scubilione, ejusdem cellulae monacho, propter amorem Christi, relictis parentibus, in Constantino pago se libenter elegerunt fieri peregrinos pari contubernio, solum deportantes Psalterium... Cui dum in quamquam insulam, propter solitudinis amorem, ut ibi, procul mundo, Deo proximi vacarent, ire constituissent...*

⁷⁰ Delaplace 1992, 986–987, 1022. *Sancti Georgii Florentii Gregorii episcopi Turonensis, Vitae Patrum, seu liber de vita quorundam feliciorum*, *Patrologia Latina* 71, 1009–1096, caput X, 1: *Fuit igitur apud insulam Vindunittam urbis Namneticae vir egregiae sanctitatis, Friardus nomine, reclusus (An. 576 vel 577, 1 Aug.).*

⁷¹ Detaljan opis svih otoka i svetaca vidi kod Tanguy 2004, *passim*.

⁷² Ili sv. Guénolé (*Uniualeus*), u čijem se životu također spominje iskustvo plovidbe i čuda na moru, po čemu je uspo-
rediv sa sv. Brendanom i sv. Maloom (Milićević Bradač 2013, 40–41).

⁷³ Lot 1907a, 456.

⁷⁴ Gougaud 1928, 18.

⁷⁵ Gougaud 1928, 44. *S. Anastasii monachi, Epistola ad Geraldum abbatem De veritate corporis et sanguinis Christi Domini*, *Patrologia Latina* 149, 433–436.

koji, poput sv. Brendana, plovi do Otoka pustinjске zemlje (*îles de la Terre Déserte*) i do samostana u Dolini cvijeća.⁷⁶ S druge strane, slavni ciklus *Amadis de Gaula*, među brojnim otocima po kojima vodi avanture svojih junaka, ima, naravno, i „pustinju u moru“: to je Stijena pustinjaka ili *Peña Pobre* (Siromašna stijena, II. 48), daleko u moru i tako strma da joj se brodovi mogu približiti samo ljeti.⁷⁷

Kad se prijeđe preko Kanala u Engleskoj, Škotskoj i Irskoj, naći ćemo veliki broj svetaca na otočićima, ali prije toga moramo citirati što je rekao irski monah Dicuil početkom 9. st. On očito aludira na pustinjačke otoke kad kaže da su mnogi otoci u oceanu sjeverno od Britanije i da su ih ondje nastavali eremiti tijekom stotinu godina koji su došli iz Škotske, ali su i oni morali otići pod navalom Sjevernjaka.⁷⁸ U 5. st., tako, sv. Cormac intenzivno traži pribježište u oceanu, do te mjere da je postao poznat kao *Cormac Ua Liathain* (Cormac od mora). Tri puta je isplovljavao i tri puta nije uspio pronaći svoju pustinju (***eremum in oceano***), iako mu nije nedostajalo pogodnih mjesta budući da kaže da je plovio sve do Orkneya, pa je na kraju osnovao samostan u Irskoj.⁷⁹ Govoreći ponovo o Cormacu na drugom mjestu, Adamnan u *Vita Columbae* (c. XLII, p. 116, nav. izd.) kaže: „Neki od naših su nedavno odselili želeći pronaći pustinju u neprelaznom moru (***desertum in pelago intransmeabili***)“⁸⁰ i ta je njegova rečenica dala naslov našeg članka. Cormac se, kao i ostali sveci-pomorci, susreo i s mnogim čudovištima koja je nadvladao snagom svoje vjere.⁸¹

Na istoku Škotske tako je cijeli niz otoka poznat po svecima-pustinjacima iz 6. st.: Firth of forth (tu je bio Baldred), Bass (Adamnan), Inchkeith (Adrian), May i Inchcolm (Columba). Na ovom posljednjem u 12. st. boravio je jedan ***eremita insulans*** održavajući kult sv. Columbe.⁸² Pustinjaci su naselili i otočiće Inch-ta-Vannach (Otok redovnikove kuće, gdje je bio sv. Kessog) i Inch-Cailleach (Otok starih žena, jer je tu bila sv. Kentigerna) u jezeru Lomond (Loch Lomond) u Škotskoj isto u 6. st.⁸³ Otoci Steep Holme, Flat Holme i Barrey (u 12. st. na ovom otoku živi monah Caradoc) uz Severn bili su također naseljeni slavnim pustinjacima u 6. st., to su: Cadoc i Gildas. Zanimljiv je podatak o Gildasu, koji je otišao poslije u Glastonbury i ondje je živio kao pustinjak odjeven samo u svoju kosu.⁸⁴ To je zanimljiv podatak jer će se u nizu irskih tekstova redovito pojavljivati anahoreti koji su odjeveni samo u svoju kosu. Sv. Kenyth, velški svetac iz 6. st., povezuje se s otokom Ynys Weryn, gdje je još kao dijete učinio niz čuda, između ostalog, protjerao je zmije.⁸⁵ Najveći ugled imaju pak otoci Farne i Coquet uz obalu Northumbrije. Farne je gola i odbojna hrid koja se proslavila kao boravište niza svetaca. Onamo je povremeno odlazio Aidan iz Lindisfarnea, a naselio

⁷⁶ Mattoso 1986, 105; Van Duzer 2008, 336.

⁷⁷ Pinet 2011, 81.

⁷⁸ Thrall 1917, 87; Hernández González 1992, 291; González Marrero 2010, 83–85. *Dicuili Liber de mensura orbis terrae, ex duobus codd. mss. Bibliothecae imperialis nunc primum in lucem editus* A. Car. Athan. Walckenaer, Parisiis, ex Typis Firmin Didot, 1807; 7.14–15: *Sunt aliae insulae multae in septentrionali Britanniae oceano... in quibus in centum ferme annis heremitae ex nostra Scotia nauigantes habitauerunt.*

⁷⁹ *Adamnani Vita S. Columbae, with an Introduction on Early Irish Church History*, J. T. Fowler, Oxford, Clarendon Press, 1894, 22, c. VI, De Cormaco: *Alio quoque in tempore de Cormaco, nepote Lethani, viro utique sancto, qui tribus non minus vicibus **eremum in oceano** laborioese quaesivit, nec tamen invenit...*

⁸⁰ *Aliqui ex nostris nuper emigraverunt **desertum in pelago** intrasmeabili invenire optantes...*

⁸¹ Mackinlay 1898–99, 132; Thrall 2000, 17; Wooding 2000, 233–234 i n. 41.

⁸² Mackinlay 1898–99, 131.

⁸³ Mackinlay 1898–99, 130.

⁸⁴ Clay 1914, 9–10.

⁸⁵ Clay 1914, 8.

se sv. Cuthbert u 7. st., kad je tražio samoću. I on je odande protjerao zle duhove i demone.⁸⁶ Toliko je bio odan pustinjaštvu da se jedva odazvao pozivu svoje braće s Lindisfarnea koji su ga posjetili na Božić i molili su ga da s njima proslavi, a i tada ih je upozoravao da ne smiju popustiti takvim iskušenjima.⁸⁷ Onda je na Farne došao Aethelwald, koji je naslijedio Cuthberta, pa Felgeld, na prijelazu na 8. st., a najslavniji od njegovih nasljednika ipak je Bartolomej s Farnea iz 12. st. koji je tu bio do kraja života. Priča se da mu je jedan galeb donosio svaki dan jednu ribu za hranu.⁸⁸ Južno od Farnea je Coquet i ondje je u 7. st., kad ga je posjetio sv. Cuthbert, vladala prilična gužva – cijeli je bio napučen eremitima. Proslavio ga je ponovo u 12. st. Sv. Henrik, danski kraljević, koji se onamo povukao u pustinju.⁸⁹ U 9. st. sv. Fremund odlazi na otok Ilefaye,⁹⁰ a sv. Elgar bio je u 11. st. na otoku Bardsey (Ynys Enlli) za koji se kaže da su ondje sahranjeni mnogi martiri.⁹¹ Naš izvor, *Liber Landavensis (Book of Llandaff)* kaže da je živio ispijenog tijela i nije imao ništa da ga održi na životu, a jedino što mu je dolazilo bila je riba iz mora i ono što su mu donosili orlovi.⁹²

Najslavnija i najobilnija tradicija pustinjaka na otocima ipak potječe iz Irske. Ona je sačuvana u životima svetaca kao povijesne činjenice, ali i u legendama i pričama, kao što su irske *Immrama* – fantastične priče o plovidbi oceanom, čiji protagonisti često susreću anahorete na osamljenim hridima. Životi svetaca i folklorno nasljeđe tako su izmiješani da je ponekad teško vidjeti gdje završavaju priče, a počinju činjenice.⁹³ Stoga su neki pretpostavili da su neke od monastičkih zajednica naslijedile ranije druidske škole, kao i da je pustinjaštvo naslijedeno još od keltske tradicije željeznog doba.⁹⁴ Taj odlazak preko mora predstavlja fizičko odvajanje od svijeta, ali i odvajanje od običnog života i prepuštanje Bogu – ono što su nazvali *peregrinatio pro amore Dei* ili *peregrinatio pro Christi*, jedno samo-proglašeno progonstvo.⁹⁵ Irski termin za takvog hodočasnika je *ailithir*, a za hodočašće *ailithre*, a u zakonu je postojao i poseban naziv *Deorad Dé* (= Izgnanik Boga) i u rano vrijeme oni su imali veliki ugled u društvu.⁹⁶ U tom sustavu otok postaje „mjesto višeg hodočašća“.⁹⁷ Tijekom 6. st. razvija se i pokret *Céllí Dé* – pokret asketskih anahoreta protiv materijalnih bogatstava koja su samostani počeli stjecati, a da to nije bilo simpatično nekima u crkvenoj hijerarhiji svjedoči sv. Kolumban u pismu papi Grguru (*Epist.* 1.4) gdje stoji da mnogi protiv volje svojih opata odlaze u pustinju.⁹⁸

⁸⁶ Graf 1890, 172; Clay 1914, 1; Gougaud 1928, 18.

⁸⁷ Clay 1914, 3; Hill 1959, 408–409.

⁸⁸ Clay 1914, 3–6; Gougaud 1928, 5, 19.

⁸⁹ Clay 1914, 6.

⁹⁰ Otok Ilefaye ili Ilefage ponekad se izjednačava s otokom Lundy.

⁹¹ Clay 1914, 8.

⁹² *The Liber Landavensis, Llyfr Teilo, or the ancient register of the Cathedral church of Llandaff, from Mss. in the libraries of Hengwrt, and of Jesus College, Oxford, with an English translation and explanatory notes, by the rev. W. J. Rees, Llandovery, privatni tisak, 1840, 1 (str. 4): Fuit vir, Aggliegena Natione, Elgarus... Qui per VII annorum circulum, cum quibusdam fratrum collegio, ducebat vitam;...cum raro pane, tenui veste, macerata facie... nec aliter habebat ad victum nisi ministrantibus sibi (nutu Dei) creaturis divini tutaminis, mari videlicet, et aquilis, angelis ut dicemus.*

⁹³ Gautier Dalché 1986, 219; Van Duzer 2008, 338.

⁹⁴ Löffler 1983, 218; Carver 2009, 350–351.

⁹⁵ Löffler 1983, 218–219; Carey 1989, 10; Wooding 2000, 230; Sobiecki 2003, 199; Monge Allen 2009, 60–61.

⁹⁶ Charles-Edwards 2000, 95, 103; Martín Ferreira 2006, 19.

⁹⁷ *potioris peregrinationis locus*, citirano kod Wooding 2000, 231.

⁹⁸ Löffler 1983, 217; Pettiau 2006, 245. *Sancti Columban abbatiss et confessoris Epistolae sex ad diversos pro temporum ratione digestae*, *Patrologia Latina* 80, 259–284; *Epistola prima ad S. Gregorium papam*, c. 4, 263: *Tertio interrogantis loco responde adhuc, quaeso, si non molestum est, quid faciendum est de monachis illis, qui pro Dei intuitu et vitae perfectionis desiderio accensi contra vota venientes, primae conversionis loca relinquunt et invititis abbatibus, fervore monachorum cogente, aut laxantur aut ad deserta fugiunt.*

Odlazak na more pojavljuje se već u životu sv. Patrika (5. st., a Muirchú je njegov životopis sastavio u 7. st.) gdje se pripovijeda kako je Patrik porazio razbojnika imenom Maccuil, koji ga je kanio ubiti. Poslao ga je na more u čamcu bez jedra, kormila i vesala, Bogu da prosudi što će biti s njim. Maccuil je otplutao tako do otoka Man, gdje su ga spasili dva biskupa misionara i koje je na kraju naslijedio u misiji na otoku.⁹⁹ Od tada pa nadalje, irski sveci i pustinjački otoci ostaju trajno povezani. Najveća slava pripada otočju Aran. Onamo se povukao sveti Enda oko 480. g. i za njega se također kaže da je živio od korijenja i školjaka i spavao je na podu svoje kolibe, a njegova slava privukla je mnoge koji su ga htjeli oponašati, pa je na Aranu živjelo i sto i pedeset pustinjaka.¹⁰⁰ Poslije njega cijeli niz svetaca bio je na Aranu: sv. Brendan iz Traleeja (prije nego je otišao na svoju plovidbu), sv. Kiernan, sv. Finian iz Cleonarda, sv. Jarlath iz Tuama, sv. Finian iz Movillea, sv. Kevin iz Glendalougha, sv. Senan iz Iniscathyja i mnogi drugi.¹⁰¹ Ovaj posljednji, sv. Senan (*Senanus*) vrlo je zanimljiv zato jer je prošao cijeli niz otoka, tražeći idealnu pustinju. Počeo je na Inisconirtheu (uz Enniscorthy), pa je otišao na Iniscaru kraj Corka na rijeci Lee, pa na Inis-Cuinge (Lower Shannon), pa na Inis-More (ušće rijeke Fergus), pa na Enniskerry (uz obalu Clare) i napokon je završio na Inniscathyju.¹⁰² Na Aranu je živio i sv. Ibar u 5. st., prije nego je otišao na otok Beggary u zaljevu Wexford u Leinsteru. Za njega kažu da ga je pratilo tri tisuće sljedbenika.¹⁰³ Očito su gažve bile prilične na njegovim otocima.

Jedan od najslavnijih koji je boravio na Aranu bio je, bez sumnje, sv. Columba, jedan od najvećih irskih svetaca uopće (rođen između 519. i 522. g., umro 597. g.; irsko ime bilo mu je Crimthann, crkveno ime Columba znači „golubica“, a Irci su ga prozvali Collum Cille, „golubica crkve“). On je poslije napustio Aran i otplovio prema Britaniji, u želji da bude *peregrinus* za Krista. Tako je na otoku Iona (zvan i Hy) u unutaršnjim Hebridima, osnovao samostan, najslavniju pustinju u moru, koji će biti najvažnije samostansko središte tog kraja i centar odakle su pokršteni Škoti i Pikti.¹⁰⁴ Adamnan u *Vita Columbae* (3.17) povezuje Columbu i s otokom Hinba, gdje ga posjećuju četiri sveca.¹⁰⁵ Sve u svemu, trideset i sedam samostana u Irskoj smatra Columbu svojim osnivačem, pa je njegov red bio poznat kao „kolumbijski red“ ili Obitelj sv. Collum Cillea, pa se postavlja pitanje je li postojalo posebno pravilo reda, različito od ostalih pravila. Rasprava je još otvorena, ali recimo da je preneseno jedno pravilo: prijedlog za regulaciju života religioznog brata koji preferira samoću životu u zajednici i pravilo za braću u pustinji. No, nema dokaza da su njegova pravila ikad bila čvrsto zapisana.¹⁰⁶ U *Vita Columbae* Adamnan spominje mnoge koji su, pod utjecajem sveca, otišli tražiti pustinju u moru. Jedan od njih je Libran (2. 40), a najpoznatiji je Baitan (1. 20) koji je tako krenuo *in mari eremum quaesiturus*, ali pustinje nije našao, pa se vratio.¹⁰⁷

⁹⁹ Charles-Edwards 2000, 99; Wooding 2000, 232.

¹⁰⁰ Healy 1882, 327–329.

¹⁰¹ Healy 1882, 330.

¹⁰² Healy 1882, 323–325.

¹⁰³ Auslander 2015, 16.

¹⁰⁴ Healy 1882, 330; Zimmer 1891, 19–20; Borsje 1996, 93–94; Charles-Edwards 2000, 95; Wooding 2000, 230; Tanguy 2004, 95.

¹⁰⁵ Wooding 2000, 233.

¹⁰⁶ J. J. K. 1882, 25–26.

¹⁰⁷ Beauvois 1885, 704; Mackinlay 1898–99, 132; Cassidy 1969, 38; Thrall 2000, 19; Wooding 2000, 232–233. Vrlo stara litanija (*Litany of Oengus*) nabraja brojne hodočasnike koji su otišli preko mora i na kraju spominje „sve svece koji su nastradali na otocima u oceanu“ (*all the saints who have perished in the isles of the ocean*, B. M. McCarthy, *The Litany of Aenugs Céile Dé*, edition and translation, *Irish Ecclesiastical Record*, 3, 1867, 385–397, 468–477). Vidi Thrall 2000, 20–21.

Sveti Kolumban živi na prijelazu 6. na 7. st. (umro je osamnaest godina nakon Columbe). I on je sastavio pravilo za redovnike u Galiji, prema uzorima svoje, irske, crkve.¹⁰⁸ Jedna od ideja sv. Kolumbana, koju propagira u svom pravilu, je da trpljenje tijela ne čini sveca.¹⁰⁹

Nije onda čudno da se na otocima uz irsku obalu nalaze ostaci mnogih samostana: na otoku Tory uz obalu Donegala, Inishmurray uz Siligo, st. MacDara uz County Galway, Inishekea uz County Mayo i, iznad svega, na otoku Aran. Isto tako anahoreti su bili i na otoku Inishcaltra (Sveti otok) u jezeru Derg (Loch Derg, County Clare).¹¹⁰ Od ovih sačuvanih pustinja najveća slava ipak pripada kamenitom otočiću Sceilig Mhichíl (Skellig Michael) uz jugozapadnu obalu Irske. Zna se da je tu samostan postojao u 9. st., ali kad je točno osnovan, nije poznato. Jedan od sačuvanih reljefnih križeva na otoku može se datirati u 7. st. Slavan je po samostanskim ćelijama u obliku košnice (*clocháin*) građenim tehnikom suhozida na brojnim terasama, a tu je i jedan pravokutni oratorij. Crkveno središte na južnom vrhu otoka, prema jednoj pretpostavci, stavlja se u kontekst pokreta *Célt Dé*, ali o tome još mnogo toga treba reći.¹¹¹ Skellig Michael dobio je novu slavu u zadnje vrijeme s filmovima *Ratovi zvijezda: Sila se budi*¹¹² i *Ratovi zvijezda: Posljednji Jedi*.¹¹³ Luke Skywalker je nestao, a zapravo se povukao živjeti kao pustinjač i na kraju filma *Sila se budi* nalazimo ga na Skellig Michael, koji očito nije izabran samo zbog svog nadnaravnog pejzaža, nego kao epitoma pustinjačkog života naglašava kako sada izgleda život Luke Skywalkera. U idućem filmu, *Posljednji Jedi*, Skellig Michael ima važnu ulogu mjesta gdje se ocrtava cijeli njegov anahoretski život, uključujući i scene u kojima dobiva hranu iz mora i od životinja koje tu borave, gotovo na isti način kao cijeli onaj niz svetaca iz dugotrajne irske tradicije.

S druge strane irske tradicije stoje fantastične priče o plovidbi oceanom, zajedničkim imenom zvane *Immrama*, a u taj krug pripada i *Navigatio Sancti Brendani Abbatis*,¹¹⁴ iako se mora priznati da su podaci o redovnicima koji odlaze na more raniji od datacije sačuvanih *Immrama*, od kojih ni jedna nije starija od 8. st.¹¹⁵ U tim pričama susreću se anahoreti na otočićima i hridima u moru, koji su izabrali taj život, ali i prokleti koji nisu imali izbora, nego su onamo bačeni da okajavaju svoje grijeha ili čekaju Sudnji dan. Tako se u *Navigatio Sancti Brendani Abbatis* pojavljuje Pavao Pustinjač, tradicionalni lik čiji je izvor u Pavlu iz Tebe, prvom pustinjaču iz Jeronimovog *Vita Pauli*. On je odjeven samo u svoju kosu.¹¹⁶ Zatim je tu otok na kojem Ailbe i njegov red čekaju Sudnji dan.¹¹⁷ Sasvim je logično da redovnici čekaju Sudnji dan na otočiću, jer je i vizija Sudnjeg dana napisana na otočiću Patmosu, pa je primjereno da sveti ljudi taj dan čekaju također na otočiću. Posebno je zanimljiv otok na kojem nalaze Judu, koji trpi muke na jednoj hridi do Sudnjega

¹⁰⁸ J. J. K. 1882, 28; Charles-Edwards 2000, 94.

¹⁰⁹ J. J. K. 1882, 30. *Sancti Columbani abbas et cofessoris Regula Coenobialis*, *Patrologia Latina* 80, 209–224. Caput III, De cibo et potu: *Si enim modum abstinentia excesserit, vitium, non virtus erit: virtus enim multa sustinet bona et continet. Ergo quotidie jejunandum est, sicut quotidie orandum est, quotidie laborandum, quotidie est legendum.* (col. 210–211).

¹¹⁰ Löffler 1983, 217; Wooding 2000, 231.

¹¹¹ Löffler 1983, 217; Maines 1991.

¹¹² *Star Wars: Episode VII: The Force Awakens*, režija J. J. Abrams, scenarij L. Kasdan, J. J. Abrams *et al.*; uloge: D. Ridley, J. Boyega, O. Isaac, M. Hamill *et al.*; Lucasfilm *et al.* 2015.

¹¹³ *Star Wars: Episode VIII: The Last Jedi*, režija R. Johnson, scenarij R. Johnson, G. Lucas; uloge: D. Ridley, J. Boyega, O. Isaac, M. Hamill *et al.*; Lucasfilm *et al.*, 2107.

¹¹⁴ Mackinlay 1898–99, 132; Cassidy 1969, 37; González Marrero 1997–1998, 141–142. *Plovidba svetog Brendana opata*, na hrvatski preveo i predgovor napisao V. Grubišić, Zagreb 2004.

¹¹⁵ Thrall 2000, 15–17.

¹¹⁶ Löffler 1983, 219–220; Thrall 2000, 19 i n. 16; Fagnoni 2006, 68; Wollin 2006, 284.

¹¹⁷ Löffler 1983, 225; Thrall 2000, 19–20; Wollin 2006, 284.

dana, ali ima pošteđu nedjeljom.¹¹⁸ Judin otok, prema *Navigatio*, morao bi se nalaziti na krajnjem jugu ekumene.¹¹⁹

U ovim pričama otočić u moru na koji se povlače pustinjaci da bi što čišće slavili Boga, postaje sve manji, dok na kraju ne bude samo stijena koja viri iz mora. Na toj stijeni nalazi se, s jedne strane, anahoret za kojeg se brine Bog i anđeli i koji okajava svoje nekadašnje grijeha. S druge strane, tu je na stijeni Juda Iskariot koji trpi kaznu do Sudnjega dana.

Iste motive naći ćemo i u *Immrama*. Tako *Immram Maelduin* (epizode 19, 20, 30, 33) donosi pustinjaka koji je odjeven samo u svoju kosu.¹²⁰ Pri tom se za njihovu dobrobit brinu Bog i anđeli. U epizodi 19 figurira irski hodočasnik odjeven samo u svoju kosu, a anđeli ga dnevno hrane samo s pola kolača,¹²¹ a u epizodi 33 jednom anahoretu vidra svaki treći dan donosi lososa iz mora za hranu.¹²² *Immram Cuirag Hua Corra* (11. st.) spominje također zajednicu sv. Ailbea,¹²³ zatim otok jednog od Kristovih učenika koji je izdao Krista, pa ondje čeka Sudnji dan. On ondje jede travu, ali svaki dan na čudesan način ipak dobije ručak.¹²⁴ Na jednom otoku nalaze pustinjaka koji je istjeran iz svoje zajednice zato jer je zanemarivao jutarnje mise,¹²⁵ a na drugom otoku nalaze učenika apostola Andrije koji je morao otići na more jer je jednom zaboravio izmoliti večernju, pa i on tako u pustinji na moru čeka Sudnji dan.¹²⁶

Vrlo je vjerojatno da su ovi dojmivi opisi koje nalazimo u čudesnim putovanjima nadahnuti običajima pustinjaka da odlaze na otočiće i da su opisi tih ljudi mogli imati, u konačnici, izvor u stvarnom izgledu tih anahoreta. Očito su njihove prehrambene navike i njihov izgled fascinirali suvremenike od samog početka, neke pozitivno, neke negativno. Zato su ostavili dosta podataka o njihovom životnom stilu. Najčešće ćemo naći da se uglavnom hrane korijenjem, travama i divljim voćem i piju samo vodu, a nije se bilo primjereno niti odmarati tijekom dana, nego samo jednom dnevno, nakon zalaska sunca.¹²⁷ Već je Sulpicije Sever (*Dialog*. 1. 4 i 5) vidio da su takve navike možda primjerene za toplu klimu istoka, gdje rastu vrlo hranjive trave i voće, ali za Galiju baš i nisu. U njegovom tekstu Gal (*Gallus*) brani pustinjake u Galiji koji se, zbog klime, ne mogu podvrći isto tako rigoroznom režimu života kao oni na istoku.¹²⁸ Povod ovoj primjedbi je događaj kad su Sulpicije i njegova tri prijatelja završili na obali Kirene kod jednog pustinjaka, odjevenog samo u životinjske kože, koji ih je ugostio. Dao im je obrok koji Sulpicije duhovito zove *locupletissimum*, od pola ječmenog kruha i zavežljaja trava, za njih petoricu. Trava je ipak bila dobra: nalik na mentu po mirisu, a okusa na med.¹²⁹ No, takvih hranjivih trava u Galiji nema, pa nije

¹¹⁸ Baum 1923, 168; Wollin 2006, 291.

¹¹⁹ Benedict 1892, 360.

¹²⁰ Thrall 2000, 19 i n. 16.

¹²¹ Thrall 1917, 70.

¹²² Beauvois 1885, 715–716; Brown 1916, 390–391; Baum 1923, 170 i n. 2; Reinhard 1941, 54; Löffler 1983, 222–223.

¹²³ Thrall 1917, 72–73.

¹²⁴ Brown 1916, 395–396.

¹²⁵ Beauvois 1885, 718.

¹²⁶ Löffler 1983, 220.

¹²⁷ Guelphe 1986, 311.

¹²⁸ Delaplace 1992, 994.

¹²⁹ Yuzwa 2012, 4. *Sulpicii Severi Dialogi*, *Patrologia Latina* 20, 183–222, 1. 4: ...*invenio senem in veste pellicea...* (col. 186). *Apponit prandium sane locupletissimum, dimidium panem hordeaceum. Erasmus autem nos quatuor, ipse erat quintus. Fasciculum etiam herbae intulit, cujus nomen excidit; quae menthae similis exuberans foliis, saporem mellis praestabat: hujus praedulci admodum suavitate delectati atque exsatiati sumus* (col. 187).

najbolja ideja živjeti samo od njih. Grgur iz Toursa (*Hist. Franc.* 6. 6)¹³⁰ pak, navodi primjer jednog Hospicija (*Hospitius*) koji je htio jesti samo trave po uzoru na istočne anahorete, a preko trgovaca koji su dolazili u Galiju, dobivao je i istočne trave.¹³¹ A da je priča mogla imati i mračnu stranu, vidjeli smo već na primjeru sv. Martina, koji je tako u pustinjačkom žaru, progutao crni kukurijek i jedva ostao živ.

Iste običaje ranih pustinjaka nalazimo i u 12. st. kod pjesnika Marboda,¹³² čiji lik živi od ničega.¹³³ Takav lik pustinjaka ušao je i u *chanson de geste*, pa na primjer, *Huon de Bordeaux* opisuje takvog jednog anahoreta koji je više od trideset godina jeo travu i korijenje i divlje voće, a ne kruh.¹³⁴

O njihovom izgledu do sada smo već čuli da je bio izmožden, mršav, silno duge kose, ali i još kojekakav. Tako doznajemo da je pustinjač Anastazije bio zabranio kupanje, čak i osnovno pranje.¹³⁵ Dobar je primjer Benedikta iz Anijane (*Benedictus Anianensis*, 747. – 821.), koji je imao veliki utjecaj u karolinško vrijeme. Opis njegovog lika i života paradigma je svih sličnih svetaca koji su se povukli u pustinju. On je prihvatio izrazito istočni način askeze, tvrdio je da je pravilo sv. Benedikta za slabiće, a on se ugledao na pravilo sv. Bazilija i Pahomija.¹³⁶ Dvije i pol godine uništavao je svoje tijelo, živeći samo na kruhu i vodi, smatrajući vino kužnim otrovom. Spavao je na goljoj zemlji bez da se pokrije, a i to malo. Odbacivao je dobru odjeću, a kupao se nije nikad. Imao je samo jednu tuniku koju nikad nije skidao pa su mnoge uši živjele na njegovoj prljavoj koži i hranile su se na njegovim udovima oslabljenim postom.¹³⁷

Mnogo bi se toga još moglo reći o onima koji su tražili „pustinju u moru“, osamljeni otok na kojem će biti bliže Bogu, ali neka ovaj naš kratki sažetak bude prilog prvom hrvatskom kongresu ranokršćanske arheologije i povijesti.

¹³⁰ S. Gregorii episcopi Turonensis *Historia Francorum*, Patrologia Latina 71, 376: *Fuit autem apud urbem Nicensem eo tempore Hospitius reclausus magnae abstinentiae, ... nihil aliud quam purum panem cum paucis dactyllis comedabat. In diebus autem Quadragesimae, de radicibus herbarum Aegyptiarum, quibus eremitae utuntur, exhibentibus sibi negotiatoribus alebatur.*

¹³¹ Delaplace 1992, 994.

¹³² *Marbodi Redonensis episcopi Carmina varia*, Patrologia Latina 171, col 1671: *Angelicam vitam duxisse fertur eremitam, / Nescio quem pannis non usum pluribus annis, / Nec panis victu, nec aqua, mirabile dictu, / In culpam tandem lapsus semel, utpote grandem, / Juste damnatum, poena comitante reatum. / Ergo parce, precor, dum tolleris ipse per aequor, / Ventis jactatam verbis, lacerare carinam.*

¹³³ Gougaud 1928, 29.

¹³⁴ Gougaud 1928, 29. *Huon de Bordeaux, chanson de geste*, ed. F. Guessard – C. Grandmaison, Paris, F. Vieweg Libraire-Éditeur, 1860, v. 3087 i d.: *XXX ans ou plus i ai bien conversé. / Moult poi de pain ai, pu se di, usé, / Mais de racines ai mengié à plenté, / Et de pumetes que j'ai u bos trouvé.*

¹³⁵ Gougaud 1928, 31; Guelphe 1986, 311–312.

¹³⁶ *Vita Benedicti abbatis Anianensis et Indensis auctore Ardone*, ed. Waitz, *Monumenta Germaniae Historica SS*, 15/1, 1887, 198–220, c. 2: *Regulam quoque beati Benedicti tironibus seu infirmis positam fore contestans, ad beati Basilii necnon et beati Pacomii regulam scandere nitens...* (p. 202).

¹³⁷ Coon 2006, 140–141. *Factus vero monachus, incredibili inedia per biennium et sex mensium spatia corpus suum affigere coepit. Sic quippe carni infestus, cybum permodicum sumens, pane videlicet et aqua corpus sustinens potius quam famem arcens, vinum siquidem ceu pestiferum virus devitans... In vestitu namque suo tanta se vilitate deiecit, ut vix persuaderi nescientibus veri simile fore possit. Erat itaque vilis ei et pervetusta tunica, quam nonnisi plures exactos mutabat dies. Quapropter **copia pediculorum in squalenti surgebat cute**, a quibus ieiuniis adtenuata despacebantur membra...* (p. 201–202).

LITERATURA

- Allen 1977 W. S. Allen, „Kalóyeros: An Atlantis in Microcosm“, *Imago Mundi* 29, 1977, 54–71.
- Amiotti 1994 G. Amiotti, „La migrazione verso le isole territorio dell' anima“, u: M. Sordi (ur.), *Emigrazione e immigrazione nel mondo antico. Contributi dell' Istituto di storia antica 20, Vita e Pensiero. Pubblicazioni dell' Università Cattolica del Sacro Cuore*, Milano 1994, 271–282.
- Auslander 2015 D. Auslander, „From Female Hermit to Female Anchorite in the Medieval Lives of the Irish Saint Darerca (aka Moninna and Modwenna)“, *Magistra* 21/1, 2015, 11–35.
- Baum 1923 P. F. Baum, „Juda's Sunday Rest“, *The Modern Language Review* 18/2, 1923, 168–182.
- Beauvois 1885 E. Beauvois, „L'Élysée transatlantique et l'Éden occidental“, I-II, *Revue de l'histoire des religions* 4/7, 1885, 273–318, 673–727.
- Beck 2016 L. Beck, „Insularity and the Acts of Discovery and Exploration“, *Terrae Incognitae* 48/2, 2016, 99–102.
- Benedict 1892 R. D. Benedict, „The Hereford Map and the Legend of St. Brendan“, *Journal of the American Geographical Society of New York* 24, 1892, 321–365.
- Borsje 1996 J. Borsje, *From Chaos to Enemy: Encounters with Monsters in Early Irish Texts. An Investigation Related to the Process of Christianization and the Concept of Evil (Instrumenta Patristica XXIX)*, Turnhout 1996.
- Breeze 2007 A. Breeze, „Where were the Middle Gaelic Glenn na Leóman and Inis Salutóris“, *The Ines Review* 58/1, 2007, 101–106.
- Brown 1916 A. C. L. Brown, „From Cauldron of Plenty to Grail“, *Modern Philology* 14/7, 1916, 385–404.
- Bruzen de la Martinière 1730 Bruzen de la Martinière, *Le grand Dictionnaire Géographique et critique*, tome second, second partie, C. La Haye – P. Gosse – P. do Hondt, Amsterdam, Herm. Uitwerf & Franç. Changuion, Rotterdam, Jean Daneil Beman, 1730 i d.
- Burn 1969 A. R. Burn, „Holy Men On Islands in Pre-Christian Britain“, *Glasgow Archaeological Journal* 1, 1969, 2–6.
- Carey 1989 J. Carey, „Ireland and the Antipodes: The Heterodoxy of Vergil of Salzburg“, *Speculum* 64, 1989, 1–10.
- Carver 2009 M. Carver, „Early Scottish Monasteries and Prehistory: A Preliminary Dialogue“, *The Scottish Historical Review* 88, br. 226/2, 2009, 332–351.
- Cassidy 1969 V. H. Cassidy, „Other Fortunate Islands and Some That Were Lost“, *Terrae Incognitae* 1/1, 1969, 35–39.
- Charles-Edwards 2000 T. Charles-Edwards, „The Social Background to Irish *Peregrinatio*“, u: J. M. Wooding (ur.), *The Otherworld Voyage in Early Irish Literature, An Anthology of Criticism*, Dublin 2000, 94–108 (izvornik *Celtica* 11, 1976, 43–50).
- Clancy 2006 T. O. Clancy, „Brendan's European Tour: the Middle Irish Poem *Mochen, Mochen a Brénaid* and the Changing Nature of Pilgrimage

- in the Eleventh Century“, u: G. S. Burgess – C. Strijbosch (ur.), *The Brendan Legend. Texts and Versions (The Northern World, sv. 24)*, Leiden – Boston 2006, 35–52.
- Clavel-Lévêque –
Nouailhat 1990 M. Clavel-Lévêque – R. Nouailhat, „Les premiers moines de Lérins. Régulation et normalisation du christianisme“, *Mélanges Pierre Lévêque*, sv. 4, Besançon 1990, 99–113.
- Clay 1914 R. M. Clay, *The Hermits and Anchorites of England*, London 1914.
- Cook 1940 A. B. Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion*, sv. III, dio 2, Appendix P (Floating Islands), Cambridge 1940.
- Coon 2006 L. L. Coon, „Collecting the Desert in the Carolingian West“, *Church History and Religious Culture* 86/4, 2006, 135–162.
- Courcelle 1968 P. Courcelle, „Nouveaux aspects de la culture lérininne“, *Revue des Études Latines* 46, 1968, 379–409.
- Delaplace 1992 C. Delaplace, „Ermites et ascètes à la fin de l’Antiquité et leur fonction dans la société rurale. L’exemple de la Gaule“, *Mélanges de l’École Française de Rome, Antiquité* 104/2, 1992, 981–1024.
- Fagnoni 2006 A. M. Fagnoni, „Oriental Eremitical Motifs in the *Navigatio Sancti Brendani*“, u: G. S. Burgess – C. Strijbosch (ur.), *The Brendan Legend. Texts and Versions (The Northern World, vol. 24)*, Leiden – Boston 2006, 53–80.
- Gautier Dalché 1986 P. Gautier Dalché, „Comment penser l’Ocean? Modes de connaissance des *fines orbis terrarum* du Nord-Ouest (de l’Antiquité au XIIIe siècle)“, *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l’enseignement supérieur public, 17e congrés*, Nantes 1986, 217–233.
- González Marrero 2010 J. A. González Marrero, „Las islas atlánticas en el *Libro de mensura orbis terrae* del monje geógrafo irlandés Dicuil del siglo IX“, *Anuario de Estudios Atlánticos* 56, Madrid – Las Palmas 2010, 71–90.
- González Marrero 1997–1998 J. A. González Marrero, „En torno a la época y lugar en que se escribió la *Navigatio sancti Brendani*“, *Excerpta Philologica* 7–8, Cádiz 1997–1998, 141–152.
- Goehring 1993 J. E. Goehring, „The Encroaching Desert: Literary Production and Ascetic Space in Early Christian Egypt“, *Journal of Early Christian Studies* 1/3, 1993, 281–196.
- Gougaud 1928 L. Gougaud, *Ermites et reclus. Étude sur d’anciennes formes de vie religieuse*, Vienne 1928.
- Graf 1890 A. Graf, *Il diavolo*, Milano 1890⁴.
- Guelphe 1986 W. Guelphe, „L’érémisme dans le Sud-Ouest de la Gaule à l’époque mérovingienne“, *Annales du Midi: Revue Archéologique, historique et philologique de la France Méridionale* 98, br. 175, 1986, 293–315.
- Healy 1882 J. Healy, „Lives of the Irish Saints“, *The Irish Ecclesiastical Record* 3, 1882, 321–332.
- Hernández González 1992 F. Hernández González, „Agunas diferencias entre la *Vita sancti Brendani* y la *Navigatio Sancti Brendani*“, *Fortunatae (Revista canaria de filología, cultura y humanidad classica)* 3, 1992, 287–304.

- Hill 1959 E. Hill, „St. Cuthbert“, *Life of the Spirit* 13, br. 153, 1959, 407–410.
- J. J. K. 1882 J. J. K., „The Columbian Monasteries and Rule“, *The Irish Ecclesiastical Record* 3, 1882, 23–35.
- Lecoy de la Marche 1895 A. Lecoy de la Marche, *Vie de Saint Martin, évêque de Tours, apôtre des Gaules*, Tours, 1895.
- Le Goff 1965 J. Le Goff, *Srednjovekovna civilizacija zapadne Europe*, prev. D. Stošić, Beograd, 1974, franc. izd. 1965.
- Lestringant 2002 F. Lestringant, *Le livre des Îles. Atlas et récits insulaires de la Genèse à Jules Verne*, Genève 2002.
- Leyser 2006 C. Leyser, „The Uses of the Desert in the Sixth-Century West“, *Church History and Religious Culture* 86/1-4, 2006, 113–134.
- Löffler 1983 C. M. Löffler, *The Voyage to the Otherworld Island in Early Irish Literature*, diss., sv. I, Salzburg 1983.
- Lot 1907 F. Lot, „Mélanges d’histoire bretonne (suite)“, *Annales de Bretagne* 23/1, 1907, 29–79.
- Lot 1907a F. Lot, *Mélanges d’histoire bretonne (VIe-XIe siècle)*, Paris 1907.
- Mackinlay 1898–1899 J. M. Mackinlay, „In Oceano Desertum – Celtic Anchorites and their Island Retreats“, *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland* 33, 1898–1899, 129–133. <http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/ARCHway/toc.cfm?rcn=1340&vol=33> (pristupljeno 22.07.2011.)
- Maines 1991 C. Maines, „Review: W. Horn, J. White Marshall & G. D. Rourke, The Forgotten Hermitage of Skellig Michael“, *American Journal of Archaeology* 95/4, 1991, 758–759.
- Malnory 1894 A. Malnory, *Saint Césaire, évêque d’Arles 503-543*, Paris 1894.
- Maraval 2005 P. Maraval, „D’Antoine à Martin: aux origines du monachisme occidental“, *Vita Latina* 172, 2005, 72–82.
- Martín Ferreira 2006 A. I. Martín Ferreira, „Mitos y leyendas de la literatura greco-latina sobre viajes. A propósito de la *Navigatio sancti Brendani abbatis*“, *Cuadernos del CEMYR* 14, 2006, 11–36.
- Mattoso 1988 J. Mattoso, „Les ancêtres des navigateurs“, *Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l’enseignement supérieur public, 17e congrès*, Nantes 1986, 1988, 95–110.
- McClendon 1984 C. B. McClendon, „The Church of S. Maria di Tremiti and Its Significance for the History of Romanesque Architecture“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 43/1, Chicago 1984, 5–19.
- McGinn 1994 B. McGinn, „Ocean and Desert as Symbols of Mystical Absorption in the Christian Tradition“, *The Journal of Religion* 74/2, 1994, 155–181.
- Mediterranean Pilot*, vol. IV, 1955 *Mediterranean Pilot*, vol. IV, *Comprising the Islands of the Grecian Archipelago, with Adjacent Coasts of Greece and Turkey from Ákra Taínaron on the West to Olobî Burnu on the East, Inculding also the Istand of Kríti*, London 1955.
- Merrills 2004 A. H. Merrills, „Monks, Monsters, and Barbarians: Re-Defining the African Periphery in Late Antiquity“, *Journal of Early Christian Studies* 12/2, 2004, 217–244.

- Milićević Bradač 2013 M. Milićević Bradač, „Otok-kit od Aleksandra do Voyagera“, *Latina & Graeca*, n.s. 23, Zagreb 2013, 11–104.
- Monge Allen 2009 E. Monge Allen, „El viaje al Paraíso: la espiritualidad celta a la luz de la *Navigatio sancti Brendani*“, *Historias Orbis Terrarum (Revista electrónica)*, 3, Santiago de Chile 2009, 52–69. <http://www.orbisterrarum.cl/> (pristupljeno 01.03.2018.)
- Nikitaras 2016 A. Nikitaras, Archimandrites, *Guide to the Holy Monastery of Saint John the Theologian Patmos*, Holy Island of Patmos 2016.
- O'Donnell 1981 J. J. O'Donnell, „Liberius the Patrician“, *Traditio* 37, 1981, 31–72.
- Pettiau 2006 H. Pettiau, „The Abbot and the Monastic Community in the Gallic Churches 550 to 800“, u: G. Burgess – C. Strijbosch (ur.), *The Brendan Legend. Texts and Versions (The Northern World, vol. 24)*, Leiden – Boston 2006, 241–263.
- Pinet 2011 S. Pinet, *Archipelagoes. Insular Fictions from Chivalric Romance to the Novel*, Minneapolis – London 2011.
- Poole 1921 R. L. Poole, „Monasterium Niridanum“, *The English Historical Review* 36/144, 1921, 540–545.
- Pricoco 1978 S. Pricoco, *L'Isola dei Santi. Il cenobio di Lerino e le origini del monachesimo gallico*, Roma 1978.
- Rapp 2006 C. Rapp, „Desert, City, and Countryside in the Early Christian Imagination“, *Church History and Religious Culture* 86/4, 2006, 93–112.
- Reinhard 1941 J. R. Reinhard, „Setting Adrift in Medieval Law and Literature“, *PMLA* 56/1, 1941, 33–68.
- Scherling 1949 K. Scherling, *Pauly-Wissowa RE*, 36. Halbb. / 2, col. 507; Stuttgart, Alfred Druckenmüller, 1949, s. v. „Pandataria“.
- Silvas 2002 A. M. Silvas, „Edessa to Cassino: The Passage of Basil's *Asketikon* to the West“, *Vigiliae Christianae* 56/3, 2002, 247–259.
- Smith 2012 W. P. Smith, „Creating Empty Spaces: Adventure, Yermo, and Desert Islands in Amadís de Gaula and Sergas de Esplandián“, *La coronica: A Journal of Medieval Hispanic Languages, Literatures and Cultures* 40/2, 2012, 259–290.
- Sobiecki 2003 S. I. Sobiecki, „From the *Désert Liquide* to the Sea of Romance: Benedeit's *Le Voyage de Saint Brendan* and the Irish *Immrama*“, *Neophilologus* 87, 2003, 193–207.
- Tanguy 2004 B. Tanguy, „In oceano desertum: l'implantation monastique ancienne dans les îles bretonnes“, *Histoire Médiévale et Archéologie* 16, 2004, 95–123.
- Thrall 1917 W. F. Thrall, „Vergil's Aeneid and the Irish *Imrama*: Zimmer's Theory“, *Modern Philology* 15/8, 1917, 449–474.
- Thrall 2000 W. F. Thrall, „Clerical Sea Pilgrimages and the *Imrama*“, u J. M. Wooding (ur.), *The Otherworld Voyage in Early Irish Literature, An Anthology of Criticism*, Dublin 2000, 15–21. (izvornik: *The Manly Anniversary Studies in Language and Literature*, Chicago 1923, 276–283).

- Traina 1986 G. Traina, „Fra antico e medioevo: il posto delle isole“, *Quaderni Catanesi di studi classici e medievali* 8, 1986, 112–125.
- Van Duzer 2008 Ch. Van Duzer, „The Voyage of Trezenzonio to the Great Island of the Solstice: English Translation and Commentary“, *Folklore* 119, 2008, 335–345.
- Weiss 1988 J.-P. Weiss, „La fondation de la communauté des moines de Lérins“, *Bulletin de l'Association Guillaume Budé: Lettres d'Humanité* 47, 1988, 338–351.
- Wollin 2006 C. Wollin, „The *Navigatio sancti Brendani* and the Two of its Twelfth-century palimpsests: the Brendan Poems by Benedeit and Walter of Châtillon“, u: G. S. Burgess – C. Strijbosch (ur.), *The Brendan Legend. Texts and Versions (The Northern World, vol. 24)*, Leiden – Boston 2006, 281–314.
- Wooding 2000 J. M. Wooding, „Monastic Voyaging and the *Navigatio*“, u: J. M. Wooding (ur.), *The Otherworld Voyage in Early Irish Literature, An Anthology of Criticism*, Dublin 2000, 226–245.
- Woods 1993 D. Woods, „The Origin of Honoratus of Lérins“, *Mnemosyne* 46/1, 1993, 78–86.
- Yarza Luaces 1995 J. Yarza Luaces, „La isla: metáfora e imagen visual“, *Cuadernos del Centro de Estudios Medievales y Renacentistas*, Universidad de La Laguna, 3, San Cristóbal de Tenerife 1995, 59–102.
- Yuzwa 2012 Z. Yuzwa, „To Live by the Example of Angels: Dialogue, Imitation and Identity in Sulpicius Severus' *Gallus*“, *Studia Patristica* 44, 2012, 1–7.
- Zimmer 1891 H. Zimmer, *The Irish Element in Medieval Culture*, prev. J. L. Edwards, New York – London 1891.
- Zucca 2000 R. Zucca, „Lo spazio marittimo del Mediterraneo occidentale in età romana: geografia storica ed economia“, *L'Africa Romana* 14, 2000 (Roma 2002), 53–64.

INTERNETSKÉ BAZE PODATAKA

www.jstor.org	
http://muse.jhu.edu	Project Muse
www.archive.org	Internet Archive: Digital Library of Free Books, Movies, Music
www.perseus.tufts.edu	Perseus Digital Library, Tufts University, Gregory R. Crane ed.
www.persee.fr	Persée: Portail de revues en sciences humaines
http://remacle.org/	L'Antiquité grecque et latine, du moyen âge
http://www.academia.edu/	Academia
http://dialnet.unirioja.es/	Dialnet, Universidad de la Rioja
http://www.dmgh.de/	Monumenta Germaniae Historica
http://.gallica.bnf.fr	Bibliothèque nationale de France
www.documentacatholicaomnia.eu	Documenta Catholica Omnia, Patrologia Latina et Patrologia Graeca

MARINA MILIĆEVIĆ-BRADAČ

DESERTUM IN PELAGO

From Late Antiquity and during the Middle Ages in seeking the ascetic life, hermits retreat to islands, islets, and skerries. This is present in western Europe in particular, where local monks wanted to live like the hermits from the east they looked up to. However, as there was no vast sandy desert in their vicinity, in order to do that they left to the vast sea desert – the ocean, to small islands where they could be closer to God. Many monasteries are built on such islands, with Skellig Michael located off the shore of Ireland being the most famous one.

Keywords: *islands, hermits, anchorites, desertum in pelago, desert in the sea*